

LÄÄNEMERESOOME KÄÄNDE- SÜSTEEMIDEST MIHKEL VESKE KIRJATÖÖDE VALGUSEL

ENN ERNITS

Annotatsioon. Kirjutises käsitletakse XIX sajandi foonile projitseeritult mitmekülgse teadlase Mihkel Veske kirjatöid, mis puudutavad läänemeresoome keelte käändeid (arv, järjestus, nimetused). Leitakse, et uurija peateene on eesti käände-süsteemi korrastamine.

Võtmesõnad: keeleteaduse ajalugu, soome-ugri keeled, morfoloogia, käänded, Mihkel Veske

1. Sissejuhatuseks

XIX sajandi kahel esimesel kolmandikul tehti suuri edusamme keeleandmete kogumisel ja üllitamisel. Lingvistikale andis hoogu 1830. aastatel spekulatiivsele idealismile vastukaaluks tekkinud positivism, mille kohaselt tuli hankida üksnes tõelisi (positiivseid) teadmisi. Uurimistööd suunas empirism, mille aluseks peeti kogemust (vaatlus jm). Vaadeldava aastasaja viimaseks veerandiks olid tänu keelehuviliste ja -teadlaste agara tegevusele avaldatud enamiku soome-ugri keelte grammatikad või/ja sõnaraamatud. See andis suurepäraseid eeldusi fennougristika edasiseks arenguks.

Mitmekülgne teadlane Mihkel Veske¹ (1843–1890) on jätnud märgatavaid jälgi nii keeleteadusse, folkloristikasse, luulekunsti kui ka XIX sajandi ühiskonnaellu. Teda on uuritud mitmest aspektist (vt Põldmäe 2000), ent kaugeltki mitte ammendavalt. Paraku pole jõutud M. Veske elu ja tegevuse põhjaliku monograafilise käsitluseni, mida ta kahtlemata

¹ Tulevase keelemehe nimi esineb Paistu koguduse sünnimeetrikas kujul *Mihkel Wesk* (Eesti Ajalooarhiiv f 1286, n 1, s 75, l 5). Hiljem tuli kasutusele *Michael Weske* (nt Weske 1873) ning postuumselt esialgu *Mihkel Weske* (MW) ja seejärel üha sagedamini *Mihkel Veske*.

väärrib ja mida plaaniti avaldada juba 1959.–1965. aasta vahemikus (Ahven 2007: 247).

Aeg, mil M. Veske saavutas väitekirja kaitsmisega teadusliku küpsuse, oli rahvusliku liikumise kõrgaeg, mil hakkas kujunema eesti kirjakeel (Rätsep 1979: 31). M. Veske oli laia haardega keeleteadlane. Keelte sünkroonne käsitlel hõlmas maksimaalselt kõiki soome-ugri keeli (võrdlemisel ka indoeuroopa omi), minimaalselt aga eesti keele üht (nt Lüganeuse) murrakut. Nende vahele jäi läänemeresoome rühm kui tervik, kaks eesti kirjakeelt ja murded. Diakroonselt vaatles ta nii soome-ugri kui ka läänemeresoome hüpoteetilist algkeelt, eesti rahvalaulude keelt ja vana kirjakeelt (vt ka Ariste 1954: 87–94, Kask 1958: 172–190; Alvre 1993).

Käesolevas uurimuses võetakse põhjalikuma vaatluse alla, kuidas M. Veske käsitles läänemeresoome keelte käändeid üksikult ja süstema. See põhjustas XIX sajandil palju ärevust ja segadust (vt Stipa 1990: 217 jj). Keeliti ja autoriti erines käänete arv, järjestus ja nimetused. M. Veskel polnud küll sel teemal eriuurimusi, kuid ta seisukohad ja eeskujud ilmnevad teistest töödest. Peale selle võrreldakse siinses uurimuses toleagekseid käändesüsteeme tänapäevastega.

2. Käänetest Leipzigi-perioodi väitekirja põhjal

M. Veske oluliseks uurimuseks on 1872. aastal kaitstud väitekirj, mille ta avaldas eraldi raamatuna (Weske 1873). Selles võib eristada sisuliselt kolme osa (vrd Alvre 1993: 2). Peale ülimalt väärtusliku morfonoloogilise üldosa (lk 3–18) vaatles ta läänemeresoome keelte käändsõnade tüve ja käändetunnuseid (lk 18–37) ning kõigi soome-ugri keelte *n*-lõpulisid käändelõppe (lk 38–100).

2.1. Läänemeresoome keelte käändesüsteemid

Tüve ja liiteid käsitlevas peatükis tõi noor uurija ära kaks ülevaatlikku tabelit, millest võib saada aimu läänemeresoome (v.a karjala ja isuri) käänete kohta (Weske 1873: 19, 20). Kaht viimati mainitud keelt peeti veel XIX sajandi lõpukolmandikul soome keele murdeks (Weske 1884a: 3). Dissertant lähtubki soome keelest, milles on nimetatud 15 käänet, sh kolm abstraktset käänet, kuus kohakäänet ning viimaks abessiiv, prolatiiv (*-tse*), faktiiv (*-ksi*), essiiv (*-na*), komitatiiv (*-ne*) ja instruktiiv (*-n*). Kolm

esimest käännet esitati järjestuses nominatiiv, infinitiiv (praegune partitiiv) ja genitiiv. Nii käännete (v.a faktiiv) nimetused, arv ja järjekord on samad mis Gustaf Erik Euréni grammatikas (vt lähemalt 4). *Faktiivi* nimetust tänapäevase *translatiivi* asemel on M. Veske väitekirjas mainitud soome keeleteadlastest kasutanud üksnes Gustav Renvall (1826: XIII; 1840: 42), kuid mitte Elias Lönnrot (1853: 51) ega August Ahlqvist (1856: 24).

Teiste läänemeresoome keelte käänamisnäited on M. Veske allutanud soome mallile, mistõttu tabelis puudub terminatiiv. Tõsi küll, see leiab käsitlemist eesti keele puhul *n*-käänete vaatlemisel (Weske 1873: 49). Autor on esitanud tabelites näiteid eesti keele ainsuse 13 (mitmuse 12), liivi 10 (9), vadja 12 (12) ja vepsa 12 (11) käände kohta. Neist saame mõnevõrra teada, milliseid käandeid pidas autor soome süsteemist lähituvalt täisväärtuslikeks. Teiste läänemeresoome keelte näidete seas pole prolatiivi. Seda ei peeta vähese produktiivsuse tõttu iseseisvaks käändeks ka tänapäeva soome keeles (Hakulinen 1979: 108). Huvipakkuv tohiks olla seik, et vepsa kirjakeele morfoloogias on prolatiiv taas võetud tarvitusele soome keelest erineva, hilise päritoluga *-dme ~ -tme* 'mööda' lõpuga produktiivse käände nimetusena, nt *tedme* 'teed mööda' puhul (Zaiceva 1995: 35, 48–49).

Siinkohal tahaks mainida, et ka soome instruktiivi ei moodustata praegusel ajal kuigi paljudest sõnadest, ometi peetakse seda traditsiooniliselt iseseisvaks käändeks (Hakulinen 1979: 105; NK 35), ent M. Veske ongi tabelis seda õigupoolest nimetanud ainult soome keeles (vrd Laanest 1975: 109; nn liivi instruktiivi kohta vt allpool). Ka tänapäeval peetakse eesti viisiütlevat käände ja määrsõna piirimail olevaks vormiks (EKG I 51, 60). Lahkuminevalt soome keelest esitas M. Veske eesti komitatiivi *ga*-lõpulisena, üksnes mitmusetabelis on see vist näpuvea tõttu sattunud instruktiivi alla. Essiivi kohta esitas ta vaid ainsuse näite *silma-na* ehk seetõttu, et toonases grammatikas olid mitmusevormid esindatud liiga tagasihoidlikult (vt Ahrens 2003: 154). Kordame eesti keele kohta selguse mõttes, et dissertant jättis käändesüsteemist soome omaga võrreldes täielikult välja terminatiivi, prolatiivi ja instruktiivi.

Erinevalt eesti keelest ei pidanud M. Veske vadja kaasaütlevat iseseisvaks käändeks. Sel puhul toetus dissertant August Ahlqvistile, kes talletas komitatiivivormid omastava käände ja sellest lahku kirjutatud kaassõna *kâ* 'med' abil, nt *minû* 'kâ' 'minuga' (Ahlqvist 1858: 72, 73, 108). Soome teadlase mõjul toimus nõnda 1920. aastatel ka Leningradi keeletead

J. J. Lensu (Ariste 1983: 17) ja viimase eeskujul tänapäeval Moskva votooloog Tatjana Agranat, nt *kapussa ka* 'kapsaga' (Agranat 2007: 111). Siiski oleks otstarbekam pidada komitatiivi iseseisvaks käändeks vaatamata sellele, et ta on sekundaarne ega allu vokaalharmoniale (Ariste 1948: 38, 39; Ariste 1983: 18; Adler 1966: 122). Seda mõtet toetab ka võru kaasaütlev (*ütenkäänüs*), milles esineb vadja keelega sarnaselt vokaalharmoniale allumatu tunnus, nt *külä-gaq* 'külaga' (VES 569). Vepsa keeleteaduses räägitakse tänapäeval samuti *nke*-lõpulisest komitatiivist, nt *koiranke* 'koeraga' (Zaiceva 1995: 35). Ka vadja rajava käände väljendamisel pole seisukoht A. Ahlqvistist T. Agranatini põhimõtteliselt muutunud, nt viimati mainitud esineb *čüllää ssa* (Ahlqvist 1858: 73; Agranat 2007: 110; teisiti Ariste 1948: 40; Adler 1966: 122). Kokkuvõttes nenditagu, et M. Veskel pole erinevalt soome keelest vadja keele käänetenä esitatud terminatiivi, prolatiivi, komitatiivi ja instruktiivi.

Ka vepsa keele puhul esitas uurija näiteid üksnes vanemate käänete kohta, jättes välja väheproduktiivsed ja hilistekkelised kaasused, mis ei mahtunud soome grammatikamudelisse. Siinpuhul tugines ta E. Lönnroti ja A. Ahlqvisti sellekohastele teostele. M. Veske eristas vepsa keeles ainsuse elatiivi ja ablatiivi, mille kohta toona leidis mingisuguseid andmeid näitevormide *kala-s(t)* 'kalast' ja *kala-l(t)* 'kalalt' rekonstrueerimiseks. Vanematest käänetest moodustas süsteemi hiljem ka M. Hämäläinen (1966: 84), kuid ta kasutas käändesüsteemis topeltnimetusi *inessiiv-elatiiv* ja *adessiiv-ablatiiv*. Topeltnimetusi on kasutatud ka vepsa keele sõnaraamatule lisatud grammatikaülevaates, milles on reastatud 10 põhikäänet ja nn 6 hilistekkelist aglutinaati (vt Zaiceva-Mullonen 1972: 726–729). Vepsa keele teaduslikus grammatikas on Niina Zaitseva eristanud üheksat täisväärtuslikku käänet (sh kaht topeltnimetusega), kaht piiratud kasutusvõimalusega kaasust (essiiiv ja instruktiiv) ning ligi tosinajagu hilise tekkega kaassõnalist käänat (vt Zaiceva 1981: 178–202). Hiljem on ta vepsa keele käändesüsteemi liikmetena käsitletud ka väheproduktiivseid ja hilistekkelisi käänendeid – nagu see võis selguda juba eeltoodust, mistõttu nende arv on üliõpilastele mõeldud õpivahendis üsna suur (18), kusjuures topeltnimetustest on loobutud (Zaiceva 1995: 35–36). See näitab, et vepsa keeles on käändesüsteem arenenud teisiti kui teistes läänemeresoome keeltes.

M. Veske dissertatsioonis esitati liivi keele puhul kaks käänat vähem, kui neid leidub Andreas Johan Sjögreni koostatud grammatikas, mida on

pärastpoole täiendanud Ferdinand Johann Wiedemann (Sjögren-Wiedemann 1861). Seal leiab lisaks soome keeles kasutatavatele kümnele käände (sh adverbiaal = instruktiiv) käsitlemist kaks spetsiifilist kaasust, nimelt instrumentaal ja daativ.

M. Veske ei esitanud instruktiivi tabelilahtrites liivi näiteid tegelikult selle ebaproduktiivse käände kohta, vaid erinevalt soome keelest mõtles ta instruktiivi all juba J. Sjögreni ja F. J. Wiedemanni grammatikas rakendatud ja tänini kasutatavat instrumentaali (Sjögren-Wiedemann 1861: 51, 77; vt ka Boiko 2000: 11). Lõpuga *-ks* näited esitas uurija peale instruktiivi ka faktiivi (= translatiiv) lahtris. Õigupoolest oleks ta saanud mõlemad lahtrid täita erinevat käändelõppu sisaldavate näidetega, kui ta oleks arvestanud Liivimaa (Salatsi) liivlaste andmetega; selles oli faktiiv küll *ks*-lõpuline, ent instrumentaal lõppes pelga *k*-ga, nt *sūk* 'suuga' (Sjögren-Wiedemann 1861: 102, 107). Nimetust *instrumentaal* tarvitas dissertant soome, eesti ja vadja *n*-käänete peatükis tänapäeva instruktiivi alla mahtuvatel juhtudel (Weske 1873: 43, 47, 59). Siinkohal tasub mainida, et hiljem on mitu keeueurijat liivi instrumentaalist kõneldes tarvitanud ka topeltnimetust *translatiiv-komitatiiv* (vt Kettunen 1947: 60; Väari 1966: 143). Selline tähistusviis pole siiski põhjendatud (nagu ka nimetus *daativ-lokatiiv*; Kettunen 1947: 59), sest kokkulepitud nimetustega kaasused on ju tegelikult polüfunktsionaalsed ning neist mõne topeltnimetusega märkimine reedaks ebajärjekindlust.

Kuna uurija püüdis tabelis kõikide läänemeresoome keelte käänded allutada soome mallile, siis paigutas ta liivi keelele iseloomuliku daativi adessiivi lahtrisse, kuigi kummalgi on erinev tunnus. Ilmselt toetus ta nõnda toimides väitele, et Kuramaa daativil on osaliselt Salatsi liivi, eesti ja soome väliskohakäänetega ühised funktsioonid (Sjögren-Wiedemann 1861: 51, 75, 102). Äsja viidatud grammatikas peetakse kõnealust käänet uusdaativiks (*neuer Dativ*) erinevalt tavalisest daativist, mille all mõeldi Liivimaa murdes enamasti omavahel sarnanevat allatiivi ja adessiivi (seals lk 105). Ka viimati mainitud nimetused on liivi keele kirjeldamisel tänini kasutusel (Väari 1966: 143; Boiko 2000: 32).

Näidete järgi otsustades ei eristanud M. Veske liivi keeles omaette käänetena ablatiivi, abessiivi ja komitatiivi. Neist kaks esimest olid mõlemas murdes siiski olemas: ablatiivi kasutati kõnes suuremal määral, abessiivi aga suhteliselt harva (Sjögren-Wiedemann 1861: 51, 74, 80, 106). Näib, et millegi tõttu on dissertandil läinud viltu ablatiiviga, sest

ta esitas selle *lt*-lõpu eksikombel tabeli all olevas märkuses abessiivina (Weske 1873: 19).

2.2. *n*-lõpulised käänded

Rohkesti teavet käänete kohta saab väitekirja *n*-lõpulisi käändelõppe käsitlevast peatükist. Dissertant oli võtnud endale ülesandeks kirjeldada võrdlevalt kõigi soome-ugri keelte *n*-käändeid ühtse süsteemina, lähtudes seisukohast, et nad on arenenud kunagisest lokatiivist (vt 4). Soome keeles kirjeldati funktsiooni alusel seitset *n*-kaasust: temporaal, predikatiiv, genitiiv, komitatiiv, instrumentaal, modaal ja distributiiv. *n*-lõpulise akusatiivi jättis M. Veske kõrvale, sest ta tuletas selle õigesti varasemast tunnusest **-m*. Soome grammatikud olid juba tollal ühendanud lokatiivi, temporaali ja predikatiivi essiiviks ning instrumentaali, modaal ja distributiivi instruktiiviks. See kajastus ka eespool käsitletud käändeparadigmade tabelites. Käänete arvu liigsuureks muutumist kartmata pidas M. Veske otstarbekaks lähtuda tähendusnüansside paremaks tundmaõppimiseks esialgu rohkematest käänetest, et nad siis hiljem ühendada optimaalseks arvuks (Weske 1873: 99–100). Uurimusest ilmneb selgesti mõlema, s.o teoreetilise ja praktilise aspekti lahushoidmine. Eespool käsitletud tabelites kajastusid soome traditsioon ja sellest johtuvalt enamasti produktiivsed käänded, mille hulka ei kuulu küll soome prolatiiv ja instruktiiv, ent *n*-käänete käsitlemisel peeti esmatähtsaks nende eristamist ja analüüsi funktsioonide põhjal.

M. Veske leidis kirjandusest rohkesti andmeid ajaloolise lokatiivi kohta kõigis soome-ugri keeltes, sh liivi keeles, milles selle kunagises olemasolus varem kaheldi (vrd Sjögren-Wiedemann 1861: 80–81 ja Weske 1874: 49). Lisaks seitsmele soome *n*-käände eristas dissertant eesti ja liivi keeles nn lokatiivi ablatiivi (*Ablativ vom n-Locativ*) ja eesti terminatiivi. Esimene neist kujutab tänapäeva mõistes endast ebaproduktiivset ektsessiivi, nt **taga-n-ta*, **kodu-n-ta*. Väitekirjas pole selle käände puhul toodud näiteid soome murretest (vrd Ariste 1960: 154 jj). Põhjendatult jättis M. Veske käsitlusest välja lõunaeesti *n*-lõpulise seesütleva käände, sest selle *-n* < **-snä* ~ **-sna*.

3. Käänetest Tartu-perioodi kirjatööde põhjal

Tartu-perioodil tuli M. Veskel kokku puutuda peamiselt eesti käändesüsteemiga, näiteks Võru murret ja kirderannikumurdeid kirjeldades (Weske 1876: 62–64; 1877: 4–10). Võrreldes doktoritööga leidub siin käänete alarida erinevusi: 1) esimeste käänete järjestus on tänapäevane: nominatiiv, genitiiv, infinitiiv (= partitiiv), 2) käändeparadigmasse on võetud essiivi murdespetsiifilise alaliigina (*der Essiv als Zeitbestimmung*) ainsuse temporaal, nt *kolme-n päiwä-n* 'kolme päevaga', 3) faktiivi kõrval on kasutatud paralleelnimetusena translatiivi.

Eesti keeles tarvitas uurija käänete (*casused*, *kaasused*) ladinapäraseid nimetusi. M. Veske koostatud häälikuloos leidub erinevusi nii dissertatsiooni kui ka 1877. aasta kirjutisega võrreldes: 1) käänete järjekord on tänapäevane (erinevalt väitekirjast), 2) käänete hulka on lülitatud varem nimetamata akusatiiv ja väitekirja deklinatsioonitabelites puuduv instruktiiv, 3) mitu käänet on saanud paralleelnimetuse (*infinitiw e partitiw*, *abessiw e caritatiw*, *translatiw e factiw*). M. Veske pidas eesti keele deklinatsiooni kirjeldamiseks vajalikuks 16 käänet (Weske 1879: 59–60; vt lähemalt 4). *Translatiiv* nimetuse eelistamine *faktiivile* tuleb ilmsiks hiljemgi (Weske 1883: 44–45). Eesti esimeses soome keele õpikus on autor kirjutanud samast 15 käändest (*casused*, *kaasused*, *muuted*) mis dissertatsiooniski (Weske 1881: 17–18).

Üht Karl August Hermann'i kirjutist kritiseerides mainis M. Veske, et tänapäeva kuue kohakäände (*ruumi-muuted* ehk *casused*) asemel leidis muiste vaid kaks käänet, nimelt välimine ja sisemine kohakääne (*wälimise* ja *sisimise ruumi tähendaja*; Veske 1884b: 89–90; vt lähemalt 4). Välis- ja sisekohakäänete olemasolu soome-ugri keeltes pidas teadlane üheks soome-ugri keeli indoeuroopa keeltest eristavaks jooneks (Weske 1875: 15–16).

4. Käändesüsteemidest XIX sajandi keeleteaduse kontekstis

Esimeseks ehtsaks soome keele grammatikaks peetakse Bartholdus Vhaëli oma aastast 1733, sest selles on esmakordselt väljutud ladina keele raamidest ja kirjeldatud selle kuue käände asemel 14 (Stipa 1990: 122). Edaspidi käänete arv kõikus ainult vähesel määral, kuid nende järjestus ja nimetused muutusid kardinaalselt, jäädes pikaks ajaks ebastabiilseteks.

G. Renvall (vt 1826: XII) võttis oma sõnutsi kasutusele enamiku Rasmus Kristian Raski käändenimetusi, kuid nende järjekorda muutis ta isegi oma hilisemas teoses (vrd Renvall 1826: XII–XIII ja Renvall 1840: 52). Enamjagu samu kaasusenimetusi, kuid teises järjestuses tarvitas oma keeleõpetuses G. E. Eurén (1849: 37–39). Abstraktsed käanded esitas nii G. Renvall 1840 kui ka G. E. Eurén 1849 järjestuses nominatiiv, infinitiiv ja genitiiv. M. Veske, kes hindas kõrgelt viimati mainitu tegevust, kopeeris oma dissertatsioonis täielikult tema süsteemi (vrd Eurén 1849: 37–38; Weske 1879: VI), kuigi tänapäevast järjestust nominatiiv, genitiiv, infinitiiv kasutasid toona nii E. Lönnrot (1853: 51), A. Ahlqvist (1856: 24) kui ka F. J. Wiedemann (2005: 324–325). Hiljem omandas M. Veskegi tänapäevani tarvitatava käänete järjestuse.

Huvi tohiks pakkuda M. Veske *n*-käänete uurimise taust. Kohakäänete selgitamine fennougristikas lähtub G. Renvalli väitekirjast (1815–1817), milles see tõstis rootsi keelega võrdlemiseks esile määratuse-määramatuse kategooria ning selgitas, et rootsi eessõnalistele moodustistele vastavad soome keeles kohakäanded. Ta sai omakorda ärgitust August Ferdinand Bernhardi filosoofilisest keeleõpetusest (1800–1803) ruumi ja liikumise tunnetusliku tähtsuse kohta. Sellest tulenevalt olevat kõik käanded algselt tähistanud kohta. Nimetatud teooria mõjul eristas G. Renvall 14 käände hulgas seitset kohakäännet (Stipa 1990: 273–274). Kust ja kellelt pärines idee uurida kõigi soome-ugri *n*-käänete põlvnemist *n*-lokatiivist, vääriks eraldi selgitamist. Ehk oli see M. Veske ise? Ungari päritoluga Klára Maitinskaja (1974: 241) viitas siinpuhul József Budenzile, kuid see uuris asjaomast probleemi alles palju aastaid hiljem.

Kõiki soome-ugri keeli hõlmavate uurimuste tulemusel soovitas M. Veske *l*- ja *s*-käände ehk välimise ja sisemise kohakäände lokatiivi kõrvale seada *n*-käände ehk lähedase ruumi lokatiivi (*Locativ des nahen Raumes*), mis ühendaks kolme käändetunnust, nimelt *-na*, *-ne* ja *-n* (Weske 1879: 99–100), seega essiivi, komitatiivi, genitiivi/instruktiivi. Ainult kahest kohakäändekategooriast rääkides tundub, et M. Veske ei teadnud või ei tunnistanud ilmselt G. E. Euréni tööde mõjul J. A. Lindströmi poolt 1857. aastal tuletatud kohakäänete kolme seeriat (sisemine, välimine ja üldine). Need kehtivad soome keeles tänini, kusjuures viimane sari hõlmab partitiivi, essiivi ja translatiivi. J. A. Lindströmi postulaat põhines Reinhold von Beckeri grammatikal (1824), mille kohaselt soome keeles eksisteerib kolm kohakäännet, nimelt sisemine (inessiiv), välimine

(adessiiv) ja formaalne (essiiv). Muide, A. Ahlqvist eristas 1877. aastal üldiste kohakäänete hulgas hoopis *na-*, *ta-* ja *ne-lõpulist* (Stipa 1990: 272, 274, 276, 277; NK 30). Sobivaks osutus J. A. Lindströmi süsteem ilmselt seepärast, et kõigi kolme lõpud olid erinevad, mitte aga üksteisest tulenevad, nagu M. Veskel ja A. Ahlqvistil. Peale selle väljendasid nad ruumi ja liikumist selle piires.

Üritan nüüd käsitletut eesti keele vallas mõneti üldistada ja paigutada XIX aastasaja taustsüsteemi. M. Veskel oli peale soome grammatikate võimalik võtta eeskujuks Friedrich Robert Fählmanni, Eduard Ahrensi ja F. J. Wiedemanni töid. Väärib tähelepanu, et uurija ei võtnud neist mitte ühtegi täiesti omaks. Ilmselt F. J. Wiedemanni ajalooülevaate põhjal (2005: 17) on ka hiljem väidetud, et E. Ahrens loobus eesti grammatika kujundamisel soome keele kasuks võõrastest (indoeuroopa) mõjudest (Ross 2003: 8). See on õige ladina ja saksa keele seisukohalt. Teatavasti sai E. Ahrens tõsiseid mõjutusi soome grammatikutelt nii otse Johann Strählmani (saksapäraselt Strahlmann) ja teiste teoseid studeerides kui ka Arnold Friedrich Johann Knüpfferi ja Johann Friedrich Helleri vahendusel ajapikku meie morfoloogiasse juurdunud teadmistest, mis pärinesid J. Strählmani ja G. Renvalli sulest *Beiträge*de vahendusel (Ahrens 2003: 83; Fählmann 2002: 146–149). Ei saa unustada, et viimati mainitute loodud määratuse-määramatuse idee, millele toetub E. Ahrensi fleksiiv- ja sufikskäänete eristamine, lähtus tegelikult rootsi kui indoeuroopa keele omapärast (Stipa 1990: 273). Definiitsusest-indefiniitsusest loobumisel – ta ei mainigi seda – on M. Veske saanud kindlat tuge soome grammatikute G. E. Euréni, A. Ahlqvisti jt töödest, sest Eestis kummitas asjaomane idee isegi veel F. J. Wiedemanni peas (2005: 324–325, 620 jj), kuigi mitte niivõrd enam käändeparadigmades.

M. Veske rõhutas õigesti, et eesti keeles ei tohi akusatiivi ja genitiivi käsitleda ühe käändena, nn relatiivina, mille oli määratuse-määramatuse kategooriaga maadeldes tuletanud A. F. J. Knüpffer ning mida tarvitas veel E. Ahrens (Weske 1873: 99; Fählmann 2002: 160; Ahrens 2003: 118). Väitekirja käänamistabelite järgi otsustades pidas M. Veske oma teadustegevuse algusest peale nominatiivi, genitiivi, infinitiivi (= partitiivi), kuue kohakäände ja translatiivi kõrval tarvilikuks abessiivi, essiivi ja komitatiivi; tekstis rõhutas ta ka terminatiivi ja instruktiivi omaette käänetena eristamise vajadust (Weske 1873: 19, 99). Hiljem (1879) lisas ta soome keelemeeste mõjul eesti käänete hulka tegelikult tarbetu akusatiivi.

Milliseid vaidlusaluseid käändeid pidasid eesti keele puhul tõelisteks käänneteks M. Veske eelkäijad F. R. Fählmann (vt 2002: 112), E. Ahrens (2003: 153, 374, 378) ja F. J. Wiedemann (2005: 322), seda võib näha tabelist 1 (vrd ka Pajusalu 2005: 244). Selgub, et kõige vähem käändeid (kokku 10) soovitas kasutada F. J. Wiedemann, kes paigutas ülejäänud (v.a *ga*-lõpulise) määrsõnade kilda; *ga*-osist pidas ta iseseisvuse kaotanud postpositsiooniks (Wiedemann 2005: 322). See oli varasemate grammatikute seisukohtadega võrreldes ilmne tagasimineku, mistõttu M. Veske lähenemine probleemile on seda enam hinnatav. Erinev käsitelu võis olla tingitud erinevast lähtealuselt, kuid see vajaks veel täiendavat uurimist. Teatavasti ei toetunud F. J. Wiedemann niivõrd soome teadlaste töödele kui XIX sajandi keskpaiga saksa omadele; ka suurem jagu grammatikatermineid pärines saksa grammatikatest (Pajusalu 2005: 242). M. Veske süsteemi rakendas ka mõne aja pärast K. A. Hermann, kes täiendas seda oluliselt, jättes käänete hulgast põhjendatult välja instruktiivi ja luues tänaseni kehtivad eestikeelsed nimetused (vt Hermann 2001: 34). Akusatiivi kõrvaldamine nimekirjast võttis veel aega. Ent 14 käände olemasolu eesti keeles on kahtluse alla seatud veel üsna hiljuti (vt Help 1998: 814).

Tabel 1. Eesti keele kaheldavad käanded aegade vältel

Fählmann 1844	Ahrens 1853	Wiedemann 1875	Veske 1879	Tänapäeval
Relatiiv	Relatiiv	–	–	–
Akusatiiv	–	–	Akusatiiv	–
Privatiiv	Karitiiv	–	Abessiiv	Abessiiv
–	Essiiv	–	Essiiv	Essiiv
Instrumentaal	–	–	Komitatiiv	Komitatiiv
–	–	–	Terminatiiv	Terminatiiv
–	–	–	Instruktiiv	–

5. Kokkuvõtteks

M. Veske lähtus oma keeletegevuses soome grammatikutest. Ta põhilised teened ilmnevad eesti keele käändesüsteemi vallas. Tänu temale vabaneti lõplikult indoeuroopa keeltest ülevõetud ja mitmes suunas arendatud määratuse-määramatuse kategooriast ning sellega seotud relatiivist; viimast ei tunnistanud ka F. J. Wiedemann. M. Veske võttis veendunult

kasutusele rea tarvilikke iseseisvaid käändeid, nagu abessiiv, essiiv, komitatiiv ja terminatiiv, mille olemasolu eitas osaliselt E. Ahrens ja täielikult F. J. Wiedemann. Ka teiste läänemeresoome keelte vaatlemisel tugines M. Veske soome uurijate töödele.

Kirjandus

- Adler 1966** = Адлер, Э. Водский язык. – Языки народов СССР 3. Финно-угорские и самодийские языки. Москва: Наука, 118–137.
- Agranat 2007** = Агранат, Татьяна Б. Западный диалект водского языка. Унифицированное описание диалектов уральских языков. (= Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica 26.) Москва, Гронинген.
- Ahlqvist, August 1856**. Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning. (= Acta Societatis Scientiarum Fennicae 5.) Helsingforsiae.
- Ahrens, Eduard 2003 [= 1853]**. Eesti keele Tallinna murde grammatika. – Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200. Koostanud ja toimetanud Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 75–429.
- Ahven, Eeva 2007**. Pilk paberpeeglisse. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Alvre, Paul 1993**. Mihkel Veske fennougristina. – Keel ja Kirjandus 1, 1–10.
- Ariste, Paul 1948**. Vadja keele grammatika. (= Nõukogude soome-ugri teadused 9.) Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Ariste, P[aul] 1954**. Eesti keele ja soome-ugri keelte õpetamisest ja uurimisest Tartu ülikoolis (1802–1952). – Ajaloo-keeleteaduskonna töid. (= Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 35.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 77–108.
- Ariste, Paul 1960**. Ekstsessiivist läänemere keeltes. – Emakeele Seltsi aastaraamat VI 1960. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 145–161.
- Ariste, Paul 1983**. Vadja komitatiiv. – Fenno-ugristica 10: Uurali filoloogia küsimusi. (= TRÜ toimetised 643.) Tartu: Tartu Riikliku Ülikooli raportprint, 16–25.
- Boiko, Kersti 2000**. Līvõ kēļ. Lībiešu valoda. Piški optõbrõntõz. Mazā mācību grāmata. Rīga: Kultūrkapitāla fonds.
- EKG I** = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika 1. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Eurén, Gustaf Erik 1849**. Finsk språklära. Åbo: J. C. Frenckell & Son.
- Fählmann, Friedrich Robert 2002 [= 1844]**. Teosed 2. Koostanud Kristi Metste. Tartu.

- Hakulinen, Lauri 1979.** Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Help, Toomas 1998.** Eelistame enda oma („Muutuv keel”). – Keel ja Kirjandus 12, 812–815.
- Hermann, Karl August 2001 [= 1884].** Eesti keele grammatik. – Esimesest algusest meie ajani: Karl August Hermann 150. Koostanud Urmas Sutrop. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 25–172.
- Hämäläinen 1966 = Хямяляйнен, М. М. Вепский язык. – Языки народов СССР 3. Финно-угорские и самодийские языки. Москва: Наука, 81–101.**
- Kask, A[rnold] 1958.** Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Toim. Paula Palmeos. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 2.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kettunen, Lauri 1947.** Hauptzüge der livischen Laut- und Formengeschichte. Vervollständigter Sonderabdruck aus der grammatischen Einleitung des livischen Wörterbuches. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Laanest, Arvo 1975.** Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Lönrot, Elias 1853.** Om det Nord-Tschudiska språket. Akademisk Afhandling. Helsingfors.
- Maitinskaja 1974 = Майтинская, К. Е. Сравнительная морфология финно-угорских языков. – Основы финно-угорского языкознания (вопросы происхождения и развития финно-угорских языков). Москва: Наука, 214–382.**
- MW = Dr. Mihkel Weske 25. surmapäeva mälestuseks.** Jurjew: Eesti Kirjandus, 1915.
- NK = Nykysuomen käsikirja. 7., tarkistettu painos. Toimittanut Osmo Ikola. Espoo: Weilin + Göös, 1983.**
- Pajusalu, Karl 2005.** Estonian Grammars by Ferdinand Johann Wiedemann. – Linguistica Uralica XLI: 4, 241–247.
- Põldmäe, R[udolf] 2000.** Veske, Mihkel. – Eesti kirjanike leksikon. Koostanud Oskar Kruus ja Heino Puhvel. Toimetanud Heino Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, 657–658.
- Renvall, Gustavus 1826.** Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon linguae Finnicæ, cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, breviorè Germanica I. A–M. Aboae: typis Frenckellianis.
- Renvall, Gustaf 1840.** Finsk språklära, Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga Dialecten I. Finska språkets formlära. Åbo: Christ, Ludv. Hjelt.
- Ross, Kristiina 2003.** Saateks. – Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200. Koostanud ja toimetanud Kristiina Ross. Tallinn: Eesti keele Sihtasutus, 7–23.

- Rätsep, Huno 1979.** 175 aastat eesti keele õpetamisest Tartu ülikoolis. – Tartu ülikooli ajaloo küsimusi 7. TRÜ ajaloo komisjoni materjalid. Tartu, 27–42.
- Sjögren-Wiedemann 1861** = Sjögren, Joh. Andreas. Livische Grammatik nebst Sprachproben. Bearbeitet und mit einer historisch-ethnographischen Einleitung versehen von Ferdinand Joh. Wiedemann. Joh. Andreas Sjögrens gesammelte Schriften 2₁. St. Petersburg.
- Stipa, Günter Johannes 1990.** Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neupositivismus. Redaktionelle Bearbeitung und Zusammenstellung der Bibliographie Klaas Ph. Ruppel. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 206.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Zaiceva 1981** = Зайцева, М. И. Грамматика вепсского языка (Фонетика и морфология). Ленинград: Наука.
- Zaiceva, N[jina] 1995.** Vepsän kelen grammatik I. Nimiden kändluz. Petroskoi: Petroskoin valtionyliopiston kustantamo.
- Zaiceva-Mullonen 1972** = Зайцева, М. И., Муллонен, М. И. Словарь вепсского языка. Ленинград: Наука.
- VES** = Võro-eesti synaraamat. Kokko pandnuq Jüvä Sullõv. (= Võro Instituudi toimõndusõq 12.) Tarto-Võro, 2002.
- Vääri 1966** = Вяри, Э. Э. Ливский язык. – Языки народов СССР 3. Финно-угорские и самодийские языки. Москва: Наука, 138–154.
- Weske, Michael 1873.** Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
- Weske, M[ichael] 1875.** Ueber die historische Entwicklung der finnischen Sprachen im Vergleich mit der indogermanischen und über die Methode der estnischen Grammatik. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Dorpat 8₂. Dorpat, 13–26.
- Weske, M[ichael] 1876.** Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 8₃. Dorpat, 40–84.
- Weske, M[ichael] 1877.** Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 8₄. Dorpat, 1–32.
- Weske, M[ichael] 1879.** Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse wiis. Eesti kirjawara 1. Tartu: Schnakenburg.
- Weske, M[ichael] 1881.** Soome keele õpetus 1: Lühikene grammatik. (= Eesti Kirjameeste Seltsi toimetused 47.) Wiljandi: F. Feldt.
- Weske, M[ichael] 1883.** Zur Erklärung einiger Verbalformen in den estnischen Volksliedern. – Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1882. Dorpat, 32–50.

- Weske, M[ichael] 1884a.** Wenemaa rahvastest. Soomesugu rahwad [1]. – Oma Maa 1, 2–8.
- Weske, M[ichael] 1884b.** Eesti keele nimisõna muudete lõppudest. Ruumi muudete lõppudest I. – Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1883. Tartu, 82–90.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 2005 [= 1875].** Grammatik der estnischen Sprache. Durchgesehenes Faksimile der Ausgabe von 1875. Herausgegeben von Karl Pajusalu und Urmas Sutrop. Tallinn: Stiftung für Estnische Sprache.

On the case systems of the Balto-Finnic languages in light of the written work of Mihkel Veske

Enn Ernits

This paper investigates the written work of the multifaceted scientist Mihkel Veske (earlier Michael Weske; 1843–1890) and his treatment of the cases of Balto-Finnic languages (the number, order and designations of cases). In his linguistic activities M. Veske took the Finnish grammarians as his starting point (G. E. Eurén, A. Ahlqvist a.o.). His main achievements became evident in the development of the case system of the Estonian language. Thanks to him, the category of definiteness/indefiniteness (which was created on the basis of the Indo-European languages) and the relative case, related to definiteness, were definitively abandoned. The latter was also discarded by F. J. Wiedemann. M. Veske confidently applied to Estonian morphology such necessary cases as the abessive, essive, comitative and terminative, the existence of which were partially disavowed by E. Ahrens and completely by F. J. Wiedemann.

Enn Ernits
veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut
Eesti Maaülikool
Kreutzwaldi 62
51014 Tartu
ennernits@hotmail.ee